

Rachuba, Andrzej

Księgi Sigillat Metryki Litewskiej

Przegląd Historyczny 72/1, 95-110

1981

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

ANDRZEJ RACHUBA

Księgi Sigillat Metryki Litewskiej

Zgodnie z podpisaną w lutym 1979 r. w Moskwie umową między Instytutami Historii Akademii Nauk Polski i ZSRR w sprawie wspólnych prac wydawniczych nad Metryką Litewską, w Zakładzie Edytorstwie IH PAN w Warszawie podejmujemy wspólnie z Tadeuszem Wasilewskim prace przygotowawcze nad edycją ksiąg Sigillat Metryki Litewskiej. Jest to najbardziej szczytowa, a bardzo ważna grupa ksiąg. Ich cechą charakterystyczną jest występowanie w nich jedynie rejestrow dokumentów.

W Centralnym Gosudarstwiennym Archiwie Dniwnich Aktow w Moskwie, gdzie przechowywany jest prawie cały zasób ksiąg Metryki Litewskiej (fond 389), znajdują się tylko dwa tomy Sigillat kancelarii mniejszej podkanclerzego Kazimierza Leona Sapiehy z lat 1645—1648 i 1650—1653¹. Wydanie zawartego w nich materiału przewidzieliśmy w pierwszej kolejności. Oczywiście nie można z całą pewnością stwierdzić, czy wymienione księgi są jedynym zachowanym w Moskwie materiałem typu Sigillat. Stanisław Ptaszycki sugerował, że mogą istnieć jeszcze w księgach Metryki Litewskiej materiały rozrzucone². Jakichś resztek Sigillat, jeśli rzeczywiście istnieją, należy poszukiwać w księgach Metryki Litewskiej powstałych w połowie XVIII w., kiedy to, prowadząc prace nad uporządkowaniem Metryki, tworzono oprawne księgi z luźnych materiałów niezbyt martwiąc się o zachowanie chronologii i tematyki w łączeniu poszytów i kart. Ewentualne ich odnalezienie wymaga szczegółowych badań.

W przeciwieństwie do ksiąg wpisów, sądowych, spraw publicznych i lustracji, których w Polsce zachowało się niewiele i to raczej w postaci kopii³, jesteśmy w tym szczęśliwym położeniu, że w naszych archiwach istnieje stosunkowo duża liczba ksiąg Sigillat. Zwróciła już na to uwagę Irena Sułkowska-Kurasiowa pisząc, że „pewna niewielka liczba ksiąg tej grupy znajduje się rozproszona po różnych zespołach akt prywatnych, do których trafiła wraz z papierami poszczególnych członków rodów piastujących godności kanclerza lub podkanclerzego litewskiego”⁴. Między innymi wskazała na przechowywane w Archiwum Radziwiłłów w AGAD księgi Sigillat z lat 1709—1746 (dz. II, ks. 69/11)⁵. Znany i wykorzystywany przez historyków jest także tom Sigillat z lat 1709—1719 zachowany również w Archiwum Radziwiłłów (dz. VI Sigillata). Prawdopodobnie dalsze, szczegółowe badania doprowadzą kiedyś do ustalenia listy wszystkich za-

¹ S. Ptaszycki, *Opisanje knjig i aktow Litovskoj Metriki*, S. Peterburg 1887, s. 47; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Metryka Litewska — charakterystyka i dzieje*, „Archeion” t. LXXV, 1977, s. 101.

² S. Ptaszycki, op. cit., s. 47.

³ I. Sułkowska-Kurasiowa, op. cit., s. 100—101.

⁴ Tamże, s. 101—102.

⁵ I. Sułkowska-Kurasiowa, *Metryka Litewska*, [w:] *Przewodnik po zespołach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, Warszawa 1975, s. 88, przyp. 1.

chowanych w archiwach polskich i radzieckich ksiąg Sigillat. W obecnej chwili jesteśmy w stanie zaprezentować tylko ich część istniejącą — i do tej pory przejrzaną — w zbiorach polskich. Grupa ta liczy 12 ksiąg Sigillat, przy czym tylko jedna z nich wydaje się oryginalna.

Niewielka liczba zachowanych ksiąg Sigillat, i to głównie w późniejszych kopiach, uniemożliwia wyciąganie sądów generalizujących odnośnie ich zawartości, zachodzących zmian w systemie ich prowadzenia itp., jak to mogła uczynić Irena Sułkowska-Kurasiowa odnośnie ksiąg Sigillat Metryki Koronnej⁶. Może pozwoli na to przejrzenie ksiąg Sigillat zachowanych w CGADA w Moskwie. W obecnej sytuacji możemy w pełni powołać się jedynie na jedną księgę oryginalną (lub kopię oryginalną) i pomocniczo na kilka ksiąg kopii.

Tytuły ksiąg Sigillat przeważnie podobne do siebie brzmią następująco: „Regestr pieczętowanych przywilejów i różnych spraw — —”⁷, „Regestr pieczętowanych przywilejów i różnych spraw znajdujących się w księgach Metryki — —”⁸, „Regestr przywilejów i różnych spraw wyszłych spod pieczęci — —”⁹, „Regestr Metryk Wielkiej WKsL albo kancelaryjej wielkiej pieczęci — —”¹⁰. W jednym przypadku tytuł bliżej określa rodzaje dokumentów wnoszonych do księgi: „Sigillata wyszłych przywilejów i konsensów na starostwa, dzierżawy i inne królew-szczyzny — —”¹¹, w jeszcze zaś innym tytuł jest zupełnie odmienny: „Zbiór opisan- sania Sigillat i podpisów JKM pro re kancelaryjej WKsL wyszłych — —”¹².

Z przytoczonych tytułów wyraźnie widać, że księgi Sigillat przeznaczone były do umieszczania w nich regestów dokumentów wyszłych z kancelarii litewskiej, mianowicie tylko tych, które zostały uwierzytelnione pieczęcią. Dowiadujemy się również, że prócz przywilejów znajdują się w księgach Sigillat „różne sprawy” nie wyszczególnione, co w wielu wypadkach ma miejsce w księgach Sigillat Metryki Koronnej. Jak wygląda wobec tego faktyczny zasób rzeczowy ksiąg Sigillat? Mówiliśmy już, że podstawową ich zawartością są dokumenty wystawiane przez kancelarię: nadania na urzędy i ziemie, przywileje ekonomiczne, cesje, apro-bacje, konfirmacje, glejty, nobilitacje, prezentacje na godności duchowne, listy moratoryjne i upominające, kasacje przywilejów, amnestie, reskrypty. Drugą grupę stanowią sprawy wojskowe — listy przypowiednie, nominacje, ordynansy do het-manów. Trzecia grupa to pisma dotyczące życia politycznego kraju i polityki za-granicznej. Według Ireny Sułkowskiej-Kurasiowej tego typu wpisy zupełnie po-mijano w księgach Sigillat Metryki Koronnej i znajdują się tam tylko wyjątko-wo¹³. W księgach Sigillat litewskich korespondencja polityczna występuje dosyć często w pierwszej połowie XVIII w., później ten typ wpisów zanika. I tak występują tu uniwersały na sejmiki¹⁴, listy do posłów i senatorów¹⁵, odpowiedzi

⁶ I. Sułkowska-Kurasiowa, *Księgi Sigillat Metryki Koronnej (1658—1794)*, „Archeion” t. LIV, 1970.

⁷ AGAD, AR dz. VI, Sigillata (z lat 1709—1719).

⁸ AGAD, AR dz. II, ks. 69/11, s. 1 (z lat 1709—1719).

⁹ Tamże, s. 70 (z lat 1720—1724), 141 (z lat 1724—1733), podobnie s. 202 (z lat 1734—1735).

¹⁰ Tamże, s. 236 (z lat 1735—1746).

¹¹ BCzart., rkps 777, s. 531 (z lat 1764—1768).

¹² Tamże, rkps 776, s. 152 (z lat 1746—1751).

¹³ I. Sułkowska-Kurasiowa, *Księgi Sigillat*, s. 46.

¹⁴ Np. AR dz. II, ks. 69/11, s. 32: Na sejmiki przedsejmowe uniwersał, 30 grud- nia 1711.

¹⁵ Np. tamże: Listy do w. senatorów na sejmiki; Listy do ur. posłów na sej- miki.

na instrukcje powiatowe¹⁶, korespondencja królewska z carem¹⁷, plenipotencje i instrukcje posłom do traktatów z Rosją¹⁸.

Wreszcie ostatnią grupę stanowią wpisy prywatne — zeznania listów zapisowych¹⁹, oblaty i aktykacje przywilejów i nobilitacji²⁰, przyznania zapisów²¹, listów rewersalnych²², warunków ugód między stronami²³, przyznania testamentów²⁴, wreszcie zeznania o złożonej przysiędze przy nobilitacjach²⁵. Kilka z tych typów wpisów zupełnie nie występuje w księgach Sigillat koronnych²⁶. Brak zaś w księgach Sigillat litewskich tak często występujących w księgach koronnych mandatów.

Stwierdzamy więc znaczną różnicę między tematyką ksiąg Sigillat litewskich, a koronnych. Wydaje się, że rozległością tematyki księgi kancelarii litewskiej przewyższają księgi koronne.

Kolejnym pytaniem jest, czy zawierają one komplet regestów dokumentów wychodzących z kancelarii, a odpowiadających im swym zakresem. Na podstawie wyrywkowego porównania możemy powiedzieć, że spotyka się sporadycznie dokumenty oryginalne, których nie odnotowują księgi Sigillat²⁷. Porównanie regestów z ksiąg Sigillat z wpisami istniejącymi w księgach wpisów Metryki Litewskiej nie jest możliwe ze względu na brak w archiwach polskich tych ostatnich. Zachowane Sumariusze Metryki Litewskiej mogłyby w tym pomóc, ale ich sposób prowadzenia w XVIII w. utrudnia przeprowadzenie jakichkolwiek porównań. Było to możliwe tylko dla początkowych lat XVIII w. Kopia księgi Sigillat z lat 1709—1719 (AR dz. II, ks. 69/11 — niżej cytuję ją S₂) w całości zgadza się zapisami z odpowiadającym jej Sumariuszem księgi wpisów nr 155. Różnice występują jednak porównując księgę Sigillat z tychże lat zachowaną w AR dz. VI (dalej cyt. S₁) z tążę księgą wpisów, co wynika z różnego okresu powstania obu ksiąg. W czasie tworzenia Sumariusza z księgi wpisów nr 155 wiele dokumentów

¹⁶ Np. tamże, s. 15: Respons na instrukcję powiatu grodzieńskiego, 31 marca 1710.

¹⁷ AGAD, AR dz. II, ks. 69/11, s. 17 (z 24 kwietnia 1710).

¹⁸ Np. tamże, s. 28: Plenipotencyja w plenipotentomznaczonym do traktowania z ministrami Jego Carskiego Wielicestwa, 10 czerwca 1711.

¹⁹ Np. tamże, s. 31: Zeznanie listu zapisu od ur. Kazimierza Malewskiego, podczaszego nowogródzkiego ur. Józefatowi Kamińskiemu służącego, 22 grudnia 1711.

²⁰ AGAD, Archiwum Kameralne [dalej cyt.: AKam.], III 326, k. 34: Oblata przywileju i nadania herbu ur. Bonawenturze Bartoszewiczowi — —, 26 czerwca 1765.

²¹ Np. AGAD, AR dz. II, ks. 69/11, s. 182: Przyznanie kwitacyi od w. książąt Radziwiłłów danej w. Sapiehom — —, 3 października 1732.

²² Np. tamże, s. 26: Przyznanie listu rewersalnego od ur. Ignacego Osmolskiego — — ur. Godebskiej chorążymie pińskiej, 20 grudnia 1710.

²³ Np. tamże, s. 35: Zeznanie punktów między ur. Andrzejem z Milewaj i Teresą Kościelecką Jaziernickimi z jednej, a z drugiej strony Miłkołajem i Justyną Pacynianką Petruszewiczami małżonkami, 13 sierpnia 1712.

²⁴ AGAD, AR dz. II, ks. 69/11, s. 44: Przyznanie testamentu ur. Katarzyny Zwierzowej, 4 października 1713.

²⁵ AGAD, AKam. III 326, k. 34v: Np. Testimonium wykonanego iuramentu przez ur. Teodora Lutyńskiego, 4 września 1765.

²⁶ I. Sułkowska-Kurasiowa, *Księgi Sigillat*, s. 45 n.

²⁷ Np. AR dz. XI, nr 145, s. 7—8: List przypowiedni na chorągiew petyhorska na koni 40 dla Michała Radziwiłła, starosty czuchowskiego, Warszawa 27 stycznia 1717 (oryg.). Przywilej niewiernym Żydom przykahałku kalwaryjskiego w lesnictwie kiernowskim służący, Warszawa 30 sierpnia 1713, druk w: *Akty wydawajemyje Wilenskoju Archeograficzskoju Kommissieju* [w tekście cyt.: AWAK] t. V, s. 292—293.

notowanych przez S₁ widocznie już nie istniało, przeto księga ta i Sumariusz nie zanotowały ich. S₁ ma bogatszy zasób dokumentów niż księga wpisów nr 155, chociaż i S₁ nie notuje wszystkich wyszłych w tym okresie z kancelarii wielkiej dokumentów.

Porównując chronologię ksiąg Sigillat kamclerskich i podkamclerskich w Metryce Koronnej Irena Sułkowska-Kurasiowa wyciągnęła ważny wniosek, iż przy istnieniu dwóch ciągów ksiąg Sigillat, kancelaria większa w założeniu miała być przeznaczona do przeprowadzania nadań, a kancelaria mniejsza — zeznań przed aktami Metryki²⁸. Do takiego porównania skłonił badaczkę fakt nie występowania równocześnie ksiąg Sigillat kancelarii większej i mniejszej w pierwszych 65 latach ich istnienia (1658—1724). Odnosnie ksiąg Sigillat litewskich porównań takich nie jesteśmy w stanie przeprowadzić ze względu na brak ksiąg Sigillat z XVII w. z wyjątkiem dwu podkamclerskich z lat 1645—1648 i 1650—1653, których na dodatek nie mieliśmy jeszcze w ręku, przeto nie wiemy dokładnie, jakie typy wpisów w nich występują. Z istniejących kopii z XVIII w. wynika zaś jednoczesne występowanie ksiąg obu kancelarii dopiero od 1746 r., ale wiąże się to raczej ze stanem ich zachowania. Przy porównaniu ksiąg Sigillat koronnych z litewskimi nasuwa się jeszcze jedno interesujące spostrzeżenie. Księgi Sigillat koronnych zaczęto prowadzić dopiero od 24 lipca 1658 r., gdy tymczasem w kancelarii litewskiej były one stosowane już w 1645 r., a może nawet wcześniej. Wynikałoby z tego, że myśl prowadzenia „rejestrów pism pieczętowanych”, podniesiona w 1574 r. dla kancelarii koronnej²⁹, zrealizowana została wcześniej w kancelarii litewskiej i dopiero przyjęta przez kancelarię koronną. Widocznie ta forma pomocy kancelaryjnej została uznana za nadzwyczaj potrzebną.

Należy odpowiedzieć na jeszcze jedno zasadnicze pytanie — w jakim momencie prac nad dokumentem wpisywano jego regest do ksiąg Sigillat? Z samych tytułów wynika, że wnoszono tu regesty dokumentów już po ich opieczętowaniu przez kanclerza (podkanclerzego), czyli ostatecznie wykończonych i ekspediowanych. Podobnie jednak jak w księgach Sigillat Metryki Koronnej — co zauważyła Irena Sułkowska-Kurasiowa³⁰ — również w księgach Sigillat Metryki Litewskiej zauważyć można elementy, które podważają to stwierdzenie. Co prawda argument tej badaczki o wpisywaniu do ksiąg Sigillat dokumentów jeszcze nie wykończonych ze względu na brak dat dziennych i miesięcznych, odnośnie do ksiąg kancelaryjnych WKsL nie może być podtrzymany, gdyż w praktyce litewskiej często nawet wyekspediowane oryginalne dokumenty miały tzw. „okienka”, czyli wolne miejsca na późniejsze wpisanie dat przez odbiorcę. Jednak istnieją i inne dowody. I tak w księdze z lat 1764—1767 znajduje się dołączona mała kartka z napisem: „Suplement. Przywileje podpisane ale nie zapieczętowane”, gdzie wpisano sześć regestów umieszczonych już raz w tekście księgi Sigillat³¹. Podobna sytuacja występuje w innej księdze, gdzie na marginesie pięciu regestów przywilejów na urzędy po śmierci stolnika inflanckiego Franciszka Jodki zaznaczono: „Nie wyszły te przywileje ponieważ ur. Jodko jest żyjącym”³². Dane te wskazują że niekiedy i do ksiąg Sigillat wpisywano regesty dokumentów jeszcze całkowicie nie wykończonych — nie opieczętowanych lub nie wysłanych.

Regesty w księgach Sigillat litewskich prowadzone były, w przeciwieństwie do koronnych, w języku polskim i czasami po łacinie. Odbiegają od tej reguły tylko wpisy z lat 1746—1751, tak kancelarii większej jak i mniejszej, które pro-

²⁸ I. Sułkowska-Kurasiowa, *Księgi Sigillat*, s. 48.

²⁹ Tamże, s. 51.

³⁰ Tamże, s. 50.

³¹ AGAD, AKam, III 326.

³² BCzart., rkps 777, s. 509 (255).

wadzone były w języku francuskim³³. Być może związane to było z wyjazdem króla do Saksonii.

Regesty sformułowane są bardzo zwięzłe — podają obiekt nadania i osoby występujące w dokumencie. Związcząca we wpisach z lat 1709—1719 brak jest wielokrotnie imion osób i bliższych o nich danych, co wydatnie utrudnia ich identyfikację. Brak jest jednolitego systemu datacji. W S_1 jest on rozbity na dwa elementy — z lewej strony umieszczona jest data dzienna i miesięczna, następnie regest, wreszcie data roczna i numer karty w księdze wpisów Metryki Litewskiej. W pozostałych księgach Sigillat data roczna umieszczona jest nie przy każdym wpisie, ale dla zespołu regestów podzielonych na miesiące i dni. Element datacji miesięcznej również nie jest jednolity — stosowano datę miesięczną dla zespołu wpisów z wyszczególnionymi następnie datami dziennymi, albo też przy każdej dacie dziennej umieszczano nazwę miesiąca.

Podobnie jak w księgach Sigillat koronnych elementem charakterystycznym dla ksiąg Sigillat litewskich jest układ chronologiczny regestów, ale tylko odnośnie przywieszania pieczęci, co nie zawsze pokrywa się z datą wystawienia dokumentu. W przeciwieństwie do ksiąg Sigillat koronnych, gdzie do lat dwudziestych XVIII w. występują informacje dotyczące końcowych czynności kancelaryjnych związanych z wystawieniem i wydaniem dokumentu z kancelarii, a więc nazwisko osoby podpisującej dokument, osoby, która go wyekspediowała z kancelarii oraz informacje o opłacie³⁴, w księgach Sigillat litewskich z XVIII w. brak tego typu informacji.

Po tej ogólnej charakterystyce zajmiemy się teraz krótkim omówieniem poszczególnych zachowanych ksiąg Sigillat. Na razie pomijamy najważniejszą dla naszych rozważań księgę z lat 1709—1719 (S_1), którą szczegółowo zajmiemy się w końcowej części artykułu. Chronologicznie odpowiada jej księga Sigillat kancelarii wielkiej zachowana w Archiwum Radziwiłłów dz. II, ks. 69/11, s. 1—69 (S_2). Jest ona bez wątpienia późniejszą kopią sporządzoną zapewne około połowy XVIII w. Każda jej strona podzielona jest na cztery rubryki, w których mieszczą się odpowiednio: data dzienna i miesięczna wystawionego dokumentu, krótki regest, rok i wreszcie numer strony, na której znajduje się pełny tekst dokumentu w księdze wpisów nr 155. Ponadto u góry każdej strony zaznaczony jest aktualny dla wpisów rok. Spis sporządzony jest chronologicznie według dat dziennych wystawianych dokumentów, przy zupełnym braku tak charakterystycznego dla ksiąg Sigillat, przemieszania chronologii. Folia podane w rubryce czwartej idą po kolei i całkowicie zgadzają się z numeracją księgi wpisów nr 155 oraz odpowiadającego jej Sumariusza. Ta księga Sigillat nie zgadza się więc zupełnie z wcześniej powstałą S_1 . Z tego też powodu S_2 należy traktować raczej jako rodzaj sumariusza. Księgi regestów tego typu nazywać będziemy dalej „protosumariuszami”, dla odróżnienia od późniejszego Sumariusza. S_2 („protosumariusz”) przewyższa istniejący Sumariusz dokładną datacją oraz bardziej szczegółowym zapisem treści dokumentu. Nie spełnia on jednak wymogów formalnych stawianych właściwym księgom Sigillat i jako taki nie powinien być za nią uznany.

Kolejną księgą Sigillat jest księga kanclerstwa Michała Serwacego Wiśniewieckiego obejmująca okres od 10 lutego 1720 do 28 listopada 1724 r.³⁵ Jest to także kopia prowadzona początkowo tak samo jak S_2 . Od końca 1720 r. zmienia ona częściowo stronę graficzną, poprzez likwidację rubryki z datą roczną, co zresztą wydaje się rzeczą jak najbardziej słuszną, gdyż rubryka ta nie spełniała

³³ Tamże, rksp 776, s. 151 (313) — 212v (442).

³⁴ I. Sułkowska-Kurasiowa, *Księgi Sigillat*, s. 42.

³⁵ AGAD, AR dz. II, ks. 69/11, s. 70—140.

żadnego zadania. O dacie rocznej wpisów informował przecież lepiej wyraźnie zaznaczony napis u góry strony. System czterech rubryk mógł zostać przejęty z ksiąg *Sigillat* oryginalnych (stosowany jest w S_1), gdyż tam przy wymieszaniu wpisów spełniał on ważną rolę informującą, nie był jednak zupełnie potrzebny przy systemie „protosumariuszowym”. Za taką zaś należy uznać także księgę *Sigillat* z lat 1720—1724. Prawdopodobnie więc powstała ona na bazie księgi *Sigillat* oryginalnej, która nie zachowała się lub też jest nieznana.

Zupełnie innym systemem prowadzona jest zachowana też w Archiwum Radziwiłłów księga *Sigillat*, obejmująca okres od 13 grudnia 1724 do 24 stycznia 1733 r.³⁶ Jej układ nie jest chronologiczny (niezależnie od tego czy ma być to chronologia pieczętowania, jak powinno być w oryginalnych księgach *Sigillat*, czy wyżej omówiony system „protosumariusza”), ale alfabetyczny, tzn. wpisy poukładane są według pierwszej litery. Tak więc aprobacje, asygnacje, nadania dóbr zaczynających swą nazwę od litery „A” są w dziale oznaczonym literą „A”; cesje, konfirmacje (*confirmatio*), pod literą „C” itd. W obrębie działów alfabetycznych starano się jednak utrzymać ciągłość chronologiczną, Zmieniła się też bardzo strona graficzna ksiąg *Sigillat*. Znaki podziału na rubryki, a na ich miejsce wprowadzono nowy sposób zapisu. Najpierw umieszczano numer folio (cyfry łacińskie), następnie datę roczną (cyfry łacińskie), nazwę miesiąca (polska, łacińska lub skrót od niej), z kolei znowu łaciński dzień tygodnia i dopiero tekst regestu w języku polskim (rzadziej łacińskim). Omówiony tom *Sigillat* jest zapewne także późniejszą kopią; raczej można by go określić jako specyficzny rodzaj pomocy kancelaryjnej — sumariusz alfabetyczny, niż jako księgę *Sigillat sensu stricto*.

Kolejna kopia księgi *Sigillat* obejmuje okres od 19 stycznia 1734 do 9 grudnia 1735 r. i jest również wytworem kancelarii wielkiej litewskiej za Michała Serwacego Wiśniowieckiego³⁷. Jej system prowadzenia uległ tylko niewielkim zmianom. Zachowano nadal układ alfabetyczny wpisów, ale zlikwidowano oznakowanie stron odnoszących się do księgi wpisów *Metryki Litewskiej*, a datację przeniesiono na koniec regestu, dodając do niej również miejsce wystawienia dokumentu i rok panowania Augusta III. W porównaniu z *Sumariuszem Metryki Litewskiej* ta księga *Sigillat* różni się brakiem numeracji stron występowania danego wpisu w księdze wpisów *Metryki Litewskiej* nr 168/294.

Ostatnią księgą *Sigillat* zachowaną w Archiwum Radziwiłłów jest kopia obejmująca okres od 9 listopada 1735 do maja 1751 r., mimo że tytuł informuje o doprowadzeniu jej tylko do 18 czerwca 1746 r., już za kanclerstwa Jana Fryderyka Sapiehy³⁸. Została ona sporządzona przez ówczesnego sekretarza pieczęci wielkiej litewskiej Szczęsnego Stanisława Owsianego, cześnika wołkowyskiego. Jest ona spisana również w układzie alfabetycznym, ale do występujących w rejestrze elementów powróciły znowu numery kart księgi wpisów *Metryki Litewskiej*. Ta księga *Sigillat* różni się zdecydowanie od odpowiadającego jej *Sumariusza*: objęto w niej w jednym ciągu całość wpisów z lat 1735—1746, gdy tymczasem w *Sumariuszu* okres ten podzielony jest na krótsze przedziały czasowe odpowiadające księgom wpisów nr 169/295, 171/296, 172/297.

Jak już mówiliśmy, występująca w omawianych księgach *Sigillat* numeracja odnosząca się do ksiąg wpisów całkowicie zgadza się z numeracją tam występującą. Wydawać by się mogło, że jest to rzecz naturalna i tak właśnie być powinno. Przy założeniu, że jedynie księga *Sigillat* z lat 1709—1719 (S_1) jest oryginalna,

³⁶ Tamże, s. 141—201.

³⁷ Tamże, s. 202—235.

³⁸ Tamże, s. 236—424.

nalna, można wysunąć hipotezę, że omówione dotąd kopie ksiąg Sigillat powstały w określonym celu. Po pracach porządkowych nad Metryką Litewską podjętych w połowie XVIII w. i w efekcie ułożenia wpisów w istniejące dziś księgi, oryginalne księgi Sigillat przestały spełniać swoją rolę jako rodzaj pomocy kancelaryjnej. Istniejąca w nich numeracja odnosząca się do ksiąg wpisów straciła aktualność i należało księgi Sigillat przepisać z uaktualnieniem numeracji stron. Trudno jednak zrozumieć, dlaczego zmieniono cały układ w stosunku do oryginalnych ksiąg Sigillat, dlaczego wpisy poukładano według porządku alfabetycznego lub dat wystawienia dokumentów. Być może dla kancelarii taki układ łatwiejszy był w użytkowaniu, ale przecież temu służyć miały sporządzone już w połowie XVIII w. Sumariusze. Może więc omawiane wyżej księgi Sigillat nie były wykorzystywane w kancelarii i nie dla jej potrzeb spisane, ale są kopiami sporządzonymi dla któregoś z magnatów. Pytanie tylko w jakim celu? Prawdopodobnie część z tych wątpliwości rozwiązałoby przejrzenie oryginalnych ksiąg Metryki Litewskiej przechowywanych w Moskwie, a zwłaszcza porównanie stanu zachowania dwu siedemnastowiecznych ksiąg Sigillat z odpowiadającymi im księgami wpisów. Bez tego trudno jest o bardziej udokumentowane rozwiązywanie wielu nasuwających się problemów.

Dalsze księgi Sigillat zachowały się w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie. Pod numerem 776 znajduje się księga Sigillat obu kancelarii litewskich obejmująca okres od października 1746 r. do 20 grudnia 1751 r. (s. 151—212). Jest to także kopia sporządzona w języku francuskim. Wpisy kancelarii wielkiej i mniejszej przeplatane są miesiącami, przy czym w pierwszej połowie 1748 r. brak jest w ogóle podziału, a jedynie na marginesie zaznaczono, z jakiej kancelarii dany wpis pochodzi. Wpisy prowadzone są chronologicznie. Na marginesie z lewej strony występują daty wystawienia rejestrowanego dokumentu, nieraz dodatkowo wzmocnione słowem „Signes”. Od roku 1750 ten logiczny i zrozumiały układ zostaje zmieniony. Kanclerz i podkanclerzy pieczętują dokumenty na zmianę, przy czym dla każdego z nich przypada pewien okres czasu, np. kanclerz od 10 maja do 12 czerwca, następnie do 27 lipca podkanclerzy, do października kanclerz itd. Ciekawostką tej księgi jest także występowanie na marginesie uwag dopisanych inną ręką. I tak np. zespół czterech regestów nadań dóbr w październiku 1746 r. uzupełniony jest zamieszczoną na marginesie adnotacją: *à l'instance du Maréchal de la Cour Lithuanie Ogiński*; z kolei z tego samego czasu nadanie dóbr Legajle i Okmiany na Zmudzi po śmierci Życzewskiego otrzymał Radziński *à l'instance du staroste de Samogitie Tyszkiewicz*. Są to wiadomości niezwykle cenne tak dla ówczesnych pracowników kancelarii (zwłaszcza dhyba kanclerzy), jak i dzisiejszych badaczy.

Inaczej prowadzone są księgi Sigillat przechowywane w Bibliotece Czartoryskich pod nr 777, obejmujące działalność obu kancelarii litewskich od 4 grudnia 1764 r. do 24 lipca 1767 r. W rzeczywistości księga Sigillat kancelarii z kancelarii wielkiej Fryderyka Michała Czartoryskiego obejmuje okres od 4 grudnia 1764 r. do 20 stycznia 1778 r., a księga Sigillat kancelarii mniejszej Antoniego Przędzieckiego — od 18 grudnia 1764 r. do 30 marca 1768 r. Każdy regest jest oczywiście oznaczony wystawioną na marginesie datą dzienną, miesięczną i roczną, ale brak jest całkowicie chronologii ze względu na podział wpisów na grupy tematyczne (rodzaj nadań), podział zresztą niezbyt rygorystycznie przestrzegany. W księdze Sigillat z kancelarii wielkiej litewskiej występują następujące grupy tematyczne: 1. nominacje, patenty wojskowe i listy przypowiednie; 2. nadania dóbr — ale są tu uwzględnione i starostwa, dla których zaizenwowano specjalną grupę; 3. starostwa i królewszczyzny; 4. wojskowe; 5. duchowne; 6. reskrypty, komisje, aprobaty praw, jarmarki i targi.

W księdze Sigillat Metryki mniejszej wyróżniają się działy: 1. starostwa i królewszczyzny; 2. dygnitarstwa i urzędy; 3. duchowne; 4. wojskowe; 5. reskrypty, komisje, aprobacje praw, jarmarki i targi; 6. nobilitacje i *virtute ich juramenta ad mentem novellae legis* (wykonane).

Ponadto występuje tu niespotykany gdzie indziej element, jakim jest „Regestr przywilejów do podpisu JKM z Kancelarii Wielkiej WKsL” z zaznaczoną datą dzienną wymienionej serii dokumentów jako „podpisane”. Tak się złożyło, że wymienione wyżej dwie księgi Sigillat zachowały się także w drugim odpisie, znajdującym się w AGAD, Archiwum Kameralne III 325 (kanclerska) i III 326 (podkanclerska), przy czym ta druga prowadzona jest nie od 18, ale od 11 grudnia 1764 r., a pierwsza tylko do 21 maja 1766 r. Oba zachowane tu odpisy sporządzone są jedną ręką i w jeszcze inny sposób niż miało to miejsce w księgach Sigillat z Biblioteki Czartoryskich. Księga Sigillat kancelarii wielkiej jest zbiorem czterech poszytów papierowych bez okładek, w którym brak jest wyszczególnionego osobno i rozbudowanego tytułu⁸⁸, a stanowi on krótki zapis na pierwszej stronie już systematycznie prowadzonych regestrów. Wpisy oznaczone są datą dzienną, miesięczną i roczną (tylko przy zmianach lat), ale brak w nich zupełnie jakiegokolwiek układu rzeczowego, mimo iż początkowo starano się taki zachować, dzieląc wpisy (bez wymieniania zresztą w tytule) na: 1. dotyczące nadań urzędów; 2. nadań ziemskich; 3. nadań dóbr królewskich. Następnie wszystkie zapisy zostały całkowicie wymieszane ze sobą, choć starano się zachować chronologię wystawiania dokumentów.

Inaczej prowadzona jest księga Sigillat kancelarii mniejszej. Stanowi ona także złożenie czterech poszytów bez oprawy, przy czym zamiast spotykanego do tej pory tytułu jest tylko informacja „Ex minori cancellaria Lithuaniae” i spis treści zawartych w tomiku regestrów, według czterech ogólnych grup tematycznych: 1. Przywileje na urzędy świeckie, duchowne i żołnierskie — folio 1; 2. Przywileje na starostwa i wszelkie królewszczyzny — folio 18; 3. Aprobacje *jurium civitatisium et juris polonari* — folio 34; 4. Reskrypta na komisje i inne listy upominalne i żelazne, kuratoryjne, futoryjne, jarmarki, targi etc. — folio 41.

W ramach tych ogólnych tematów regesty podzielone są między bardziej szczegółowe zagadnienia, i tak w ramach tematu pierwszego są podgrupy: 1. urzędy centralne (bez wymieniania tytułu); 2. plebanie; 3. chorągwie polskie; 4. cudzoziemskie autoramenta; 5. chorągwie przedniej straży; 6. urzędy powiatowe.

Podział szczegółowy miarno prawdopodobnie zastosować także w grupie czwartej, ale najwyraźniej wpisów nie dokończono i zachowały się tylko podgrupy: 1. reskrypty (bez wymienionego tytułu); 2. jarmarki i targi. Pozostałe ogólne grupy tematyczne (a więc 2 i 3) nie zostały podzielone na podgrupy. Regesty prowadzone są chronologicznie w obrębie grup. Oba tomy Sigillat z Archiwum Kameralnego mają zresztą wiele stron niezapisanych, jakby wpisy nie zostały dokończone i zostawiono na ich uzupełnienie miejsce. Porównanie liczby wpisów między księgami Sigillat z Biblioteki Czartoryskich nr 777 i z Archiwum Kameralnego w szczegółach jest niemożliwe ze względu na zupełnie inny system grupowania materiału. Na pierwszy rzut oka widać jednak mniejszą liczbę wpisów w księdze Sigillat z Archiwum Kameralnego, jeśli idzie o Metrykę większą, przy zupełnym podobieństwie liczby wpisów w księgach Metryki mniejszej.

Dłużej musimy zatrzymać się na tomie Sigillat stanowiącym właściwy obiekt naszego zainteresowania (S). Jest to obecnie tom oprawny w płócienną, sztywną oprawę, liczący 112 stron formatu 4-ki większej, z których 98 jest zapisanych.

⁸⁸ Na stronie tytułowej jest tylko napis: Sigillata przywilejów w kancelaryje wielkiej WKsL.

Oprócz samych Sigillat jest tu także zamieszczony „Regestr wydanych glejtów z kancelaryjnej wielkiej WKsL *ab anno* 1710, to jest od Rady Walnej Warszawskiej na której konstytucyja stanęła żeby glejty pieczętarze podpisowali”, obejmujący okres od 1710 do 1712 r. (s. 93—100) i spisany tą samą ręką, co i tekst Sigillat. Jest to wyciąg z właściwego rejestru Sigillat, jeszcze raz oddzielnie spisany. Same Sigillaty zajmują 90 stron tomu i obejmują okres od 17 października 1709 r. do 15 marca 1719 r. Księga ta spisana została przez Kazimierza Antoniego Złotkowskiego, cześnika sieradzkiego i sekretarza pieczęci wielkiej WKsL. Okres objęty przez księgę Sigillat otwiera data powrotu Augusta II do władzy w Rzeczypospolitej po klęsce króla szwedzkiego Karola XII i popieranego przezeń obozu ze Stanisławem Leszczyńskim jako królem (antykrólem) na czele, a zamyka śmierć kanclerza wielkiego litewskiego Karola Stanisława Radziwiła. Całość księgi Sigillat spisana jest jedną ręką w zasadzie w języku polskim — jedynie wpisy odnoszące się do duchowieństwa katolickiego, nadań stopni wojskowych w autoramencie cudzoziemskim i w wyjątkowych wypadkach, dla których nie znajdujemy uzasadnienia, sporządzone są po łacinie. Każda strona podzielona jest na cztery rubryki: w pierwszej umieszczona jest data dzienna i miesięczna wystawienia dokumentu, w drugiej — krótki tekst, w trzeciej — data roczna, w czwartej — numer strony, na której znajduje się dany dokument w księdze wpisów Metryki Litewskiej. Ponieważ chronologia dat nie stanowi tu podstawy ułożenia wpisów, wydaje się, że rejestry te uszeregowano według kolejności wpisów, czyli pieczętowania. Jest to podstawowe stwierdzenie, pozwalające uznać S_1 za oryginalną lub dokładną kopię oryginału. W przeciwieństwie do S_1 wpisy w S_2 , której układ graficzny jest identyczny, ułożone są według dat wystawienia dokumentów. O ile więc w S_1 występuje bardzo szeroko wymieszanie dat dziennych⁴⁰, miesięcznych⁴¹, a nawet rocznych⁴², w S_2 tego elementu brak zupełnie. To wymieszanie chronologii spowodowało, że koniecznym elementem księgi Sigillat stała się rubryka trzecia — data roczna, pozwalająca stwierdzić, z którego roku pochodzi dany dokument. W S_2 rubryka ta występuje także, ale jest zupełnie zbędna i przeniesiona została prawdopodobnie mechanicznie. Sam tekst rejestru jest bardzo zwięzły i w zasadzie niczym nie różni się w obu księgach — nieraz nawet S_2 posiada więcej elementów identyfikacyjnych (określeń) niż S_1 . Między S_1 i S_2 występują też rozbieżności datacji i nazw dotyczących tego samego rejestru. Porównanie zapisów między S_1 , S_2 i Sumariuszem rzuca światło na czas powstania tekstów i ich wzajemne zależności. Dla przykładu przytaczamy kilkanaście fragmentów zapisów:

S_1	S_2	SML
(s. 3) starostwo uświackie	(s. 2) starostwo uszwiackie	(k. 37) starostwo uswiadzkie
(s. 3) <i>episcopi</i> <i>Smolenscensis</i>	(s. 5) <i>episcopi</i> <i>Samogitiae</i>	(k. 38v) <i>episcopi</i> <i>Samogitiae</i>
(s. 5) wieś Olesie- wicze	(s. 4) wieś Olsze- nice	(k. 38) wieś Olsze- wice
(s. 5) wójtostwo — — horodelskie	(s. 7) wójtostwo — — horodeckie	(k. 39v) wójtostwo — — horodeckie

⁴⁰ Por. tekst wydany niżej.

⁴¹ Np. po regesie z 13 lutego 1710 r. (s. 15) następuje wpis z 16 listopada 1709 r.

⁴² Np. po wpisie z 8 czerwca 1711 r. (Podczastwo orszańskie — —) następuje wpis z 28 października 1709 r. (Archimandryja połocka — —) i znowu z 9 czerwca 1711 r. (Archiepiskopija smoleńska — —) (s. 38).

(s. 6) wioska Celia	(s. 8a) wioska Fela	(k. 40v) wioska Cela
(s. 8) Franciszek Zyberk	(s. 8a) Franciszek Berg	(k. 40v) Franciszek Berk
(s. 9) dwór Żukowice	(s. 4) dwór Żykowice	(k. 38) dwór Żykowsze
(s. 11) ciwuństwo wieszwiańskie	(s. 4) ciwuństwo mieszwiańskie	(k. 38) ciwuństwo wieszwiańskie
(s. 11) Zgwirdzie	(s. 4) Zgwirdzie	(k. 38) Zgwirdzie
(s. 12) starostwo dziewieniskie	(s. 5) starostwo dziewiniskie	(k. 38v) starostwo dziewiniskie

Najpoprawniejsza forma zapisu występuje w S_1 , pozostałe są zniekształconymi kopiami, pomiędzy którymi zachodzi zależność, przy czym S_2 wyróżnia się najgorszą jakością.

Różnice między S_1 i S_2 występują także w dacie. I tak wójtostwo kuspinićkie nadane zostało Kazimierzowi Złotkowskiemu (!) według S_1 2 listopada 1709 r. (s. 6), a według S_2 — 3 listopada 1709 r. (s. 8); wieś Wartele w leśnictwie niemonojckim nadana została Kazimierzowi Zarankowi Horbowskiemu wg S_1 (s. 14) 15 listopada 1709 r., a wg S_2 16 listopada 1709 r. Są to różnice drobne, acz jest ich wiele; rzucają one światło na wzajemny stosunek obu ksiąg Sigillat. Występują też w S_1 rejestry, które nie mają odpowiedników w S_2 . Głównie dotyczy to wpisów listów do podskarbiego lub komisarzy na podanie danych dóbr osobie obdarowanej. Identycznie rzecz się ma z nominacjami na urzędy generałów powiatowych. Można także wymienić kilka przykładów innego rodzaju wpisów, które występują w S_1 , a brak ich w S_2 . I tak Michał Radziwiłł, krajczy litewski, otrzymał po śmierci Kazimierza Frąckiewicza Radziwińskiego, sędziego ziemskiego lidzkiego wieś Gornie (s. 5). Regest w S_1 nie wymienia daty wystawienia tego dokumentu, ale tak się szczęśliwie złożyło, że oryginał nadania znajduje się w Archiwum Radziwiłłów dz. XI, nr 145, s. 1—2, skąd wynika, że Radziwiłł otrzymał Gornie 4 listopada 1709 r. Podobnie sytuacja przedstawia się z wpisem nadania wiosek Sokołupiany i Szaklele po śmierci Kazimierza Jasińskiego Kazimierzowi Złotkowskiemu, które miało miejsce 19 października 1709 r. Obu wymienionych tu wpisów brak w S_2 .

Rubryka czwarta S_1 wymienia numer strony występowania danego dokumentu w księdze wpisów Metryki Litewskiej. Tu stwierdzić można prawie zupełny brak zgodności między S_1 a S_2 . Numeracja z S_2 odpowiada całkowicie numeracji występującej w Sumariuszu Metryki Litewskiej, zachowanym w AGAD, a także, co ważniejsze, odpowiada numeracji w księdze wpisów Metryki Litewskiej nr 155. Można tak stwierdzić, mimo iż nie konfrontowaliśmy wszystkich wpisów z S_2 z oryginalną księgą wpisów nr 155, znajdującą się w CGADA. Można to stwierdzić na podstawie prac wykorzystujących oryginalne księgi Metryki Litewskiej, a wśród nich także księgę nr 155. Nasuwa się pytanie, co oznaczają numery stron zaznaczone w S_1 i dlaczego są one różne od stron z księgi wpisów Metryki Litewskiej nr 155. Wydaje się, że strony zaznaczone w S_1 oznaczają układ dokumentów w księdze wpisów Metryki Litewskiej w jej pierwotnym, niejako oryginalnym układzie, funkcjonującym w pierwszej połowie XVIII w. Trudno powiedzieć, czy istniała wtedy księga wpisów Metryki Litewskiej w charakterze tomu dokumentów, gdyż mógł to być zespół luźno ułożonych lub w jakiś sposób związanych kart. Układ ich odzwierciedla numeracja kart w S_1 . Możliwe, że układano wpisy według kancelarii i pisarzy, tzn. każdy z pisarzy litewskich oddawał co jakiś czas zespół kart, na których spisane były sporządzone w jego kancelarii kopie wystawionych dokumentów do kancelarii kanclerza lub podkanclerzego, z którym był związany i tu następowało mechaniczne łączenie ich w luźne zespoły.

Można podejrzewać, że kancelarie miały stosunkowo duży stopień samodzielności i nie były nadmiernie krępowane kontrolą. Stąd zapewne bierze się tak częste zjawisko nadań na jakiś urząd lub nadanie dóbr dla kilku osób jednocześnie, nawet w ramach kancelarii kanclerza lub podkanclerzego.

Jak wiemy, od r. 1747 trwały prace porządkowe nad Metryką Litewską, które polegały m.in. na układaniu luźnych kart w księgi i oprawianiu ich z nadawaniem sygnatur⁴⁸. W rezultacie zespół luźnych dokumentów odpowiadających zawartością i numeracją S₁ został ułożony na nowo w innej kolejności i utworzył księgę wpisów Metryki Litewskiej nr 155. W tej sytuacji folia podane przez S₁ nie zgadzały się z istniejącymi w księdze wpisów. Dlatego też więc sporządzono nowy egzemplarz księgi Sigillat, w której nie przestrzegano układu z S₁, gdyż nikomu nie było to już potrzebne, a zastosowano łatwiejszy do korzystania układ chronologiczny według dat wystawionych dokumentów. Jednocześnie naniesiono do niego aktualne numery stron z księgi wpisów nr 155. Powstała w ten sposób księga jest w rzeczy samej rodzajem sumariusza (S₂). Przy jej tworzeniu skorzystano z wzorów graficznych stosowanych w S₁, ale oparto się w opracowaniu treści na dokumentach zawartych w księdze wpisów nr 155. System układania regestu do księgi Sigillat był stosowany w dwóch wersjach. Przygotowując dokument w kancelarii z prawej strony pod tekstem dokumentu umieszczano krótką „informację”, czego dany dokument dotyczy. Początkowo przypuszczaliśmy, że informację tę wpisywano dosłownie do księgi Sigillat, tworząc właśnie regest. Bliższe badania nie potwierdziły tej hipotezy. Regesty w księgach Sigillat są nieraz bardzo podobne do „informacji” zawartej w dokumencie, ale nigdy dosłowne, np. tekst w księdze Sigillat: „starostwo dzisieńskie wielmożnemu Aleksandrowi Mężykowi po urodzonym Fabianie Koźle” (S₁, s. 1, 20 października 1709 r.), gdy na oryginalnym dokumencie informacja brzmi: „starostwo dzisieńskie wielmożnemu Aleksandrowi Daniłowiczowi Mężykowi ksiączęciu państwa świętego rzymskiego i rosyjskiego po urodzonym Fabianie Koźle *confertur*”; „13 lutego 1716. Przywilej Józefowi Kublikiemu na grunta i place we wsiach Łosośnej i Dzieńtkowie w powiecie grodzieńskim po wyszłych Tatarach za granicę” (S₁, s. 69), a w oryginale: „Przywilej Józefowi Kublikiemu i żonie jego i sukcesorom onych na place i grunta po wyszłych Tatarach we wsiach” (druk: AWAK t. VIII, 124—125); „22 lutego 1713. Konfirmacja przywileju bractwa *alias* cechu szewskiego miasta Wilna” (S₁, s. 60), a w oryginale „Konfirmacja przywilejów cechu szewskiego miasta Wilna” (druk: AWAK t. X, 208—212). Przykłady te wykluczają przedstawioną wyżej hipotezę, nie można jednak całkowicie zaprzeczyć, że „informacja” taka mogła stanowić podstawę wpisu do ksiąg Sigillat rozszerzonego o niezbędne elementy informacyjne. W wypadkach braku „informacji” na dokumencie, co zresztą występuje dosyć często, wpis w księdze Sigillat jest po prostu streszczeniem dokumentu, przy czym brak jest wielu niezbędnych elementów dla właściwego określenia osób otrzymujących nadanie, celu nadania etc. Wydając księgi Sigillat konieczne jest więc uzupełnienie cennych, lecz często zbyt lakonicznych wiadomości o dane uzupełniające z oryginalnych ksiąg wpisów.

Przedstawiając poniżej fragment księgi Sigillat z lat 1709—1719, obejmujący trzy końcowe miesiące 1709 r. nie byliśmy jeszcze w stanie uwzględnić tego nakazu ze względu na brak dostępu do oryginalnych ksiąg Metryki Litewskiej. Przy projektowanym wydaniu całości tej księgi Sigillat będzie to już konieczne i miejmy nadzieję możliwe. W miarę możliwości staraliśmy się jednak rozszerzyć regesty o konieczne elementy w oparciu o dokumenty oryginalne, o ile takie się

⁴⁸ I. Sułkowska-Kuraszowa, *Metryka Litewska*, s. 93.

zachowały, lub wydane drukiem. Trzeba jednak przyznać, że dotychczasowa kwerenda archiwalna nie przyniosła zbyt wielu oryginalnych dokumentów z tego okresu, pieczętowanych w kancelarii wielkiej litewskiej. Jednak kwerenda ta objęła tylko część zespołów archiwalnych zachowanych w Polsce. Najbliższym naszym celem będzie zebranie dokumentów z niewykorzystanych dotąd w pełni archiwów Poznania, Wrocławia, Krakowa itd., co jest niezbędnym zabiegiem potrzebnym przy opracowywaniu wymienionej księgi Sigillat. Postulat taki odnosi się również do wszystkich wydawnictw źródłowych i opracowań obejmujących interesujący nas okres.

Dedykując się na wydanie tego fragmentu księgi Sigillat przed zakończeniem kwerendy chcemy przede wszystkim zasygnalizować prowadzenie tego typu pracy i wywołać dyskusję, która pomogłaby w znalezieniu odpowiedniej metody publikacji tego typu źródła. Jak już mówiliśmy, podstawą edycji będzie księga Sigillat kancelarii wielkiej litewskiej z lat 1709—1719. Redaktorem naukowym tej próbnej edycji jest Tadeusz Wasilewski. Wydając ją opieramy się na stosowanej w naszym kraju „Instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku”, Wrocław 1953, z modyfikacjami dopuszczalnymi ze względu na charakter zachowanego źródła. Na marginesie, w nawiasie kwadratowym, umieszczony jest numer strony, na której w księdze Sigillat znajduje się dany zespół regestów. Pozostajemy przy numeracji stosowanej przez pracowników Archiwum uwzględniającej także stronę tytułową. Następnie, tłustym drukiem, oznaczony jest numer kolejnego regestu, dalej data dzienna, miesięczna i roczna wystawienia dokumentu. W przypadku posiadania informacji gdzie dany dokument był wystawiony, przed datą umieszczamy w nawiasie zwykłym nazwę miasta. Z kolei następuje tekst regestu; ze względu na potrzebę zwięzłości usunięto zeń wszelkie niepotrzebne zwroty w tytułaturze, np. *venerabilis in Christo Patris*, skrócono określenia przynależności stanowej i społecznej, w rodzaju: urodzony, wielmożny, etc.; z kolei zaś uzupełniono regest o elementy wyjaśniające, a znajdujące się w pełnym tekście dokumentu (w nawiasie zwykłym), lub też o wiadomości spoza tego dokumentu (w nawiasie prostokątnym). W przedstawionym przez nas fragmencie nawiasów drugiego typu będzie więcej ze względu na niewielką ilość dokumentów wykorzystanych w pełnym tekście. Po wykorzystaniu ksiąg Metryki Litewskiej przy wydawaniu całości tej księgi Sigillat nawiasy prostokątne w wielu wypadkach można będzie zastąpić nawiasami zwykłymi. W niektórych przypadkach mimo niedostępności dokumentów, zastosowaliśmy również nawias zwykły, opierając się na zapisie istniejącym w S₂. Dotyczy to zwłaszcza imion osób. Pisownia regestów została w zasadzie zachowana. Po tekście regestu następuje informacja o ewentualnym istnieniu oryginału dokumentu, następnie zaznaczono, gdzie znajduje się dany dokument w księdze wpisów Metryki Litewskiej, przy czym numer podany w nawiasie oznacza pierwotne ułożenie danego dokumentu w księdze wpisów przed zmianami połowy XVIII w. Podanie numerów obu stron umożliwia porównanie zmian zaszłych w księdze wpisów i ustalenie pierwotnej kolejności. Z kolei informujemy o tym, gdzie dany dokument został już opublikowany i wreszcie podajemy podstawową literaturę o wymienionym nadaniu.

Zestaw skrótów podany został w odrębnym wykazie.

Przy projektowanym wydaniu całości tomu na końcu znaleźć się winny indeksy — osobowy i geograficzny — w formie rozszerzonej.

Wykaz skrótów:

f. — folio

k. — karta

Kras. — Biblioteka Ordynacji Krasieńskich

PSB — Polski Słownik Biograficzny

Sapiehowie — *Sapiehowie. Materiały historyczno-genealogiczne i majątkowe*, Petersburg 1891.

SML — Sumariusz Metryki Litewskiej

ur. — urodzony (-a)

w. — wielmożny (-a)

Wolff, *Kniaziowie* — J. Wolff, *Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa 1895

Wolff, *Senatorowie* — J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386—1795*, Kraków 1885.

Wp — księga wpisów

ANEXS

FRAGMENT KSIĘGI SIGILLAT METRYKI LITEWSKIEJ Z LAT 1709—1719

Podstawa wydania: *Prawdopodobnie współczesna kopia*, AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dz. VI, *Sigillata*.

Rejestr pieczętowanych przywilejów i różnych spraw za powrotem króla jego miłości Augusta wtórego z Saksoniej za kanclerstwa jaśnie oświeconego Karola Stanisława Radziwiłła księżęcia na Ołyce, Nieświeżu, Birzach, Dubinkach, Słucku, Kopylu, Kilecku i Świętego Państwa Rzymskiego, hrabi na Mirze, Szydłowcu, Krózach i Białej, kanclerza wielkiego WKsL, brasiławskiego, przemyskiego, czuchowskiego, kamienieckiego, krzyczewskiego, owluczycyckiego, rzeżyckiego, niżyńskiego, ostrskiego etc. starosty, spisany przeze mnie Kazimierza Antoniego z Złotków Złotkowskiego, cześnika sieradzkiego, sekretarza aktualnego pieczęci wielkiej WKsL, zaczynając a die 17 octobris anni 1709.

[1.] 22 X 1709. Nominatio ad episcopatum Samogitiae — — Joannis Zgierski episcopi Smolenscensis post fata — — Joannis de Kirsze[n]s[z]tejn Kryszpin, ML, Wp. 155, f. 50 (f. 1).

[2.] 22 X 1709. Nominatio ad episcopatum Smolenscensem — — Alexandri Horaim suffraganei Albae Russiae post ascensum — — [Joannis] Zgienski ad episcopatum Samogitiae. ML, Wp. 155, f. 52 (f. 2).

[3.] 20 X 1709. Starostwo dzisieńskie (w województwie połockim leżące) w Aleksandrowi (Damiłowiczowi) Mężykowi (księżęciu świętego rzymskiego i rosyjskiego państwa) po ur. Fabianie Koźle [Poklewskim]. ML, Wp. 155, f. 23 (f. 3).

Wyd.: A. Deruga, *Ks. Aleksander Mieński jako starosta dzisieński*, „Ate-neum Wileńskie”, t. X, 1935, s. 239—240.

[4.] 20 X 1709. Chwejdańskie starostwo w Marcejanowi Wołowiczowi marszałkowi wielkiemu WKsL post fata ur. [Jana Kazimierza] Wołowicza oboźnego WKsL. ML, Wp. 155, f. 24 (f. 4).

[5.] 18 X 1709. *Ius communicativum* w. Antoninie z Zahorowskich Wołowiczowej marszałkowej WKsL na leśnictwo niemonojckie alias Kirsne.
ML, Wp. 155, f. 5 (f. 5).

[6.] 18 X 1709. *Ius communicativum* tejże [w. Antoninie z Zahorowskich Wołowiczowej marszałkowej WKsL] na starostwo dudzkie.
ML, Wp. 155, f. 6 (f. 6).

[7.] 22 X 1709. Buława wielka WKsL in personam w. Hrehorego Ogińskiego starosty żmujdzkiego post recessum w. księcia Michała Wiśniowieckiego.
ML, Wp. 155, f. 53 (f. 7).
Lit.: Wolff, *Senatorowie*, s. 152—153; PSB t. XXIII, s. 606 (z błędną datą 20 XI 1709).

[8.] 22 X 1709. Praesentatio — — Adami Kiełpiński ad praeposituram słonimensem post resignationem liberam — — Joannis Zgierski episcopi Smolenscensis.
ML, Wp. 155, f. 54 (f. 8).

Uwaga: Wg SML XI, k. 38v końcowy fragment brzmi: „— post liberam resignationem — — Zgierski episcopi Samogitiae”.

[9.] 22 X 1709. Respons na instrukcją wojska Rzeczypospolitej WKsL.
ML, Wp. 155, f. 55 (f. 9).

[10.] 22 X 1709. Respons na instrukcją powiatu lidzkiego.
ML, Wp. 155, f. 56 (f. 10).

[11.] 22 X 1709. Buława polna WKsL w. Ludwikowi Pociejowi podskarbiemu WKsL post ascensum na wielką w. (Hrehorego) Ogińskiego starosty żmujdzkiego.
Or.: dawniej Kras. 217, k. 1a.
ML, Wp. 155, f. 58 (f. 11).
Lit.: S adkowska, *Pocij*, s. 74; Wolff, *Senatorowie*, s. 157—158.

[12.] 17 X 1709. Generalstwo artylerii WKsL w. [Józefowi] Mniszchowi marszałkowi nadwornemu WKsL.
ML, Wp. 155, f. 3 (f. 12).
Lit.: Wolff, *Senatorowie*, s. 216 (urzędu nie przyjął),

[13.] b.d. List do podskarbiego [Ludwika Pocij] na podanie artylerii WKsL.
ML, Wp. 155 tekstu tego brak (f. brak).

[14.] 17 X 1709. Starostwo uświackie post fata ur. Aleksandra Ogińskiego w. [Józefowi] Mniszchowi marszałkowi nadwornemu WKsL.
ML, Wp. 155, f. 4 (f. 13).
Lit. Wolff, *Kniaziowie*, s. 318.

[15.] 18 X 1709. *Ius advitalicium in solidum* w. (Antoninie z Zahorowskich i Marcjanowi) Wołowiczom marszałkom wielkim WKsL małżonkom na starostwo ziołowskie post fata w. Teresy Gosiewskiej Sapieżyniej wojewodziny wileńskiej.
ML, Wp. 155, f. 7 (f. 14).

[16.] 18 X 1709. Przywilej konfirmacyjny na starostwo plungiańskie w. [Michałowi] (Kazimierzowi) Kołłowi wojewodzie trockiemu.
ML, Wp. 155, f. 8 (f. 14).

[17.] b.d. List do w. podskarbiego [Ludwika Pocij] na podanie starostwa ziołowskiego.
ML, Wp. 155 tekstu tego braku (f. brak).

- [18.] b. d. List do podskarbięgo [Ludwika Pocięja] na podanie starostwa plungiańskiego.
ML, Wp. 155 tekstu tego brak (f. brak).
- [19.] 28 X 1709. Kuchmistrzostwo WKsL post fata ur. (Jakuba) Gruzęwskiego ur. Janowi Ogińskiemu.
ML, Wp. 155, f. 67 (f. 15).
Lit.: Wolff, *Senatorowie*, s. 234.
- [20.] 20 X 1709. Starostwo se[*j*]wejskie i wiza[*j*]ńskie post fata ur. Łojkowej ur. Janowi Strutyńskiemu stolnikowi wiko[*m*]i[*e*]ńskiemu.
ML, Wp. 155, f. 25 (f. 16).
Lit.: J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie sejneńskim od XV do XIX wieku*, [w:] *Materiały do dziejów ziemi sejneńskiej*, Białystok 1963, s. 161, przypis 800 (nie zna Łojków jako właścicieli tych starostw).
- [21.] 20 X 1709. Wioska Szaki post fata ur. (Kazimierza) Jasińskiego ur. Bohdanowi Piszczalowi.
ML, Wp. 155, f. 26 (f. 32).
Lit.: S. Uruski, A. A. Kosiński, A. Włodarski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej t. XIV*, Warszawa 1917, s. 50.
- [22.] 20 X 1709. List do podskarbięgo [Ludwika Pocięja] na podanie Szaków.
ML, Wp. 155 tekstu tego brak (f. brak).
- [23.] 25 X 1709. Dzierżawa Krasno post fata ur. Petrażyckiego ur. (Florianowi Karaffie) Korbutowi.
ML, Wp. 155, f. 60 (f. 33).
- [24.] 25 X 1709. List na podanie [dzierżawy Krasno] do komisarza.
ML, Wp. 155 brak tego tekstu (f. brak).
- [25.] 25 X 1709. Koniustwo województwa wileńskiego post fata ur. Iwanowskiego ur. (Marcinowi) Korbutowi.
ML, Wp. 155, f. 61 (f. 34).
- [26.] 25 X 1709. List do komisarza na podanie [koniustwa województwa wileńskiego].
ML, Wp. 155 tekstu tego brak (f. brak).
- [27.] 25 X 1709. List przypowiedni na chorągiew petyhorską ur. Korbutowi pod imieniem ur. Michała Ogińskiego starosty stoklińskiego.
ML, Wp. 155, f. 62 (f. 35).
Lit.: Wolff, *Kniazowie*, s. 312.
- [28.] 29 X 1709. Kasztelania wileńska (post ascensum w. Michała Korybuta księcia Wiśniowiedckiego na województwo wileńskie) w. Ludwikowi Pocięjowi hetmanowi wielkiemu WKsL.
Or.: dawniej Kras. 217 k. 3.
ML, Wp. 155, f. 72 (f. 35).
Lit.: Sadkowska, *Pocięj*, s. 74.
- [29.] 29 X 1709. Dobra Piotrowicze post fata ur. Kazimierza Szaniawskiego i małżonki jego ur. Teodorowi Szaniawskiemu stolnikowi trockiemu.
ML, Wp. 155, f. 73 (f. 36).

- [30.] 30 X 1709. Starostwo tyrkuszelewskie post fata ur. Aleksandra Ważyńskiego [podczaszego brasławskiego] ur. Hieronimowi Ważyńskiemu.
ML, Wp. 155, f. 74 (f. 37).
- [31.] 19 X 1709. Ciwunstwo ejragońskie post fata ur. Zygmunta Bil[ł]ewicza ur. Michałowi Eperjaszemu.
ML, Wp. 155, f. 17 (f. 38).
Lit.: PSB t. VI, s. 281.
- [32.] (Świecie) 25 X 1709. Amnestyja et litterae passus rycerstwu WKsL spod komendy ur. Jana Kazimierza Sapiehy starosty bobrujskiego.
Or.: AGAD, Archiwum Roskie nr 20.
ML, Wp. 155, f. 63 (f. 38).
Lit.: *Sapiehowie* t. III, s. 131.
- [33.] 19 X 1709. Starostwo lubonickie post fata ur. [Jana Kazimierza] Wołowicza oboźnego WKsL ur. Michałowi Strutyńskiemu.
ML, Wp. 155, f. 17 (f. 39).
- [34.] 19 X 1709. List podawczy do podskarbiego [Ludwika Pocięja] na podanie starostwa lubonickiego.
ML, Wp. 155 nie notuje tego tekstu.
- [35.] 3 XI 1709. Rudniki post fata ur. Chojeckiego ur. Kazimierzowi Mocarskiemu.
ML, Wp. 155, f. 95 (f. 40).
- [36.] 3 XI 1709. List podawczy do komisarza [na Rudniki].
ML, Wp. 155 nie notuje tego tekstu.
- [37.] 30 X 1709. List przypowiedni na chorągiew petyhorską króla jego miłości ur. (Janowi) Strutyńskiemu stolnikowi wilkomi[ę]jskiemu.
ML, Wp. 155, f. 75 (f. 40).
- [38.] 30 X 1709. List przypowiedni na rotmistrzostwo chorągwi węgierskiej Trybunału WKsL ur. (Michałowi) Sawickiemu.
ML, Wp. 155, f. 76 (f. 41).
- [39.] 30 X 1709. Wójtostwo kobryńskie i horodelskie post fata ur. Michała Kościuszki ur. Michałowi Sawickiemu.
ML, Wp. 155, f. 77 (f. 42).
- [40.] 20 X 1709. Folwark Łosza post fata ur. Kazimierza Wojdziewicza ur. Ignacemu Sadowskiemu.
ML, Wp. 155, f. 29 (f. 42).
- [41.] 20 X 1709. List podawczy [na folwark Łosza] do w. podskarbiego [Ludwika Pocięja].
ML, Wp. 155 nie notuje tego tekstu (f. brak).
- [42.] 25 X 1709. Buława wielka WKsL post fata w. (Hrehorego) Ogińskiego starosty żmujdzkiego, hetmana wielkiego WKsL w. Ludwikowi Pocięjowi hetmanowi (połnemu WKsL).
ML, Wp. 155, f. 68 (f. 21).
Lit.: *Sadkowska, Pocięj*, s. 74; *Wolff, Senatorowie*, s. 153.